

مشوقات اخلاقی و اعتقادی بانک زمان از منظر اسلام*

حجه الاسلام حسین تاج آبادی** / دانشیار و عضو هیئت علمی دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران
حجه الاسلام علی بنایی / استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبایی، تهران
کوروش بروجی / پژوهشگر بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

**Ht171819@gmail.com

doi: 10.30496/jrest.2021.141695

چکیده:

بانک زمان، روشی برای ارائه و دریافت خدمات اجتماعی - حمایتی است که از زمان به عنوان یک واحد اعتباری استفاده می‌شود. در این سیستم بانکی، اعضاء به میزان ساعاتی که خدمات ارائه می‌دهند، اعتبارات زمانی دریافت می‌کنند و در آینده و به هنگام نیاز می‌توانند آن را برای دریافت کمک و خدمات از دیگر اعضای بانک هزینه کنند. در این بانک، ارزش همه انواع خدمات برابر است و صرفاً ساعت ارائه خدمت سنجیده می‌شود. ایده بانک زمان در طول سه دهه اخیر مطرح شده و در کشورهای مختلف محقق شده است. فرهنگ جامعه ما متأثر از آموزه‌های اسلامی است از این رو نیاز است که حوزه خدمات‌رسانی بانک زمان در کشور بومی‌سازی شود و بر اساس مبانی دینی، مشوق‌های شرکت افراد در این بانک مورد بررسی قرار گیرد.

این پژوهش با نگاهی توصیفی - تحلیلی به تبیین مشوقات درون دینی اخلاقی و اعتقادی از منظر اسلام برای حضور فعال مردم در بانک زمان می‌پردازد. دستاورد این تحقیق در حوزه‌های اقتصادی، بهداشتی و رفاهی، اجتماعی و فرهنگی بازتعریف می‌شود.

واژگان کلیدی: بانک زمان، مشوقات اخلاقی اسلامی، مشوقات اعتقادی اسلام

Moral and doctrinal incentives of Bank Zaman from the perspective of Islam

Hojjatoleslam Hossein Tajabadi* / Associate Professor and Faculty Member, Malek Ashtar University of Technology, Tehran
Hojjatoleslam Ali Banai / Assistant Professor and Faculty Member of Allameh Tabataba'i University, Tehran
Kourosh Borouji / Researcher of the Central Bank of the Islamic Republic of Iran

Abstract:

Time bank is a method of providing and receiving social-support services that use time as a credit unit. In this banking system, members receive time credits according to the number of hours they provide services, and in the future and when needed, they can spend it to receive help and services from other members of the bank. In this bank, the value of all types of services is equal and only the service delivery time is measured. The idea of a time bank has been proposed during the last three decades and has been realized in different countries. The culture of our society is influenced by Islamic teachings, so it is necessary to localize the service area of Zaman Bank in the country and, based on religious principles, to encourage the participation of individuals in this bank. This research takes a descriptive-analytical look at explaining the moral and doctrinal incentives from the perspective of Islam for the active presence of people in the time bank. The results of this research are redefined in the economic, health and welfare, social and cultural fields.

Keys word: time bank, volunteer activity, drivers

* این مقاله مستخرج از پروژه پژوهشی "بررسی و ارزیابی ملاحظیات فقهی و اعتقادی پیاده سازی نظام بانک زمان در کشور" انجام شده در مؤسسه مطالعاتی سپید می باشد.

درصد عملیاتی نمودن بانک زمان برآمده است تا در حوزه‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و غنی‌سازی اوقات فراغت بتواند خدمات بهتری ارائه نماید. با توجه به نوظهور بودن این خدمات لازم است جهت الزام کارکنان نیروهای مسلح برای شرکت در این طرح، مشوق‌های اخلاقی و اعتقادی با تکیه بر مبانی اسلام مورد بررسی قرار گیرد. از این رو این تحقیق به بررسی مشوق‌های اخلاقی و اعتقادی اسلامی بانک زمان در کشور جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد.

۲- بیان مسئله

بانک زمان، روشی برای ارائه و دریافت خدمات اجتماعی-حمایتی است که از زمان به عنوان یک واحد اعتباری استفاده می‌شود. در این سیستم بانکی، اعضا به میزان ساعتی که خدمات ارائه می‌دهند، اعتبارات زمانی دریافت می‌کنند و در آینده و به هنگام نیاز می‌توانند آن را برای دریافت کمک و خدمات از دیگر اعضای بانک هزینه کنند. در این بانک، ارزش همه انواع خدمات برابر است و صرفاً ساعت ارائه خدمت سنجیده می‌شود. یک ساعت کار کردن برابر با یک اعتبار زمانی یا یک دلار زمانی است. خدماتی که در بانک‌های زمان مبادله می‌شوند برحسب دانش و مهارت تخصصی مورد نیاز، از خدمات ساده تا پیچیده متغیر هستند. این خدمات می‌تواند از مراد و دوستی تا مراقبت و پرستاری، متفاوت باشد.

با گذشت زمان، بانکداری زمان می‌تواند با توسعه سرمایه انسانی در خارج از ساعات کاری و کاهش بار مالی افراد و مشاغل، تحولات عمیق اجتماعی و اقتصادی کسب کند. برخی از خدماتی که افراد در بانک زمان انجام می‌دهند بسیار ارزشمند است مخصوصاً کارهایی که به آسانی با پول نمی‌توان آن‌ها را خرید مثل کمک به افراد افسرده، کمک به یک زوج برای برگشت به زندگی مشترک، کمک به پیشرفت عدالت اجتماعی، درد و دل کردن با افراد تنها، مصاحبت با سالمندان و حمایت از محیط زیست. در واقع بانکداری زمان یک خیابان دو طرفه است که همه اعضای آن اعم از گیرنده و ارائه‌دهنده را درگیر می‌کند.

ایده بانک زمان در طول سه دهه اخیر مطرح شده و در کشورهای مختلف محقق شده است. اهداف بانک زمان را می‌توان از جنبه‌های مختلف در حوزه‌های گوناگون مورد بررسی قرار داد. این سیستم در بسیاری از کشورهای دنیا از جمله آمریکا، بریتانیا، کانادا، فرانسه، سوئیس، استرالیا، ژاپن و کره جنوبی برای ساخت شبکه‌های اجتماعی حمایتگر از گروه‌های آسیب‌پذیر و ازکارافتاده مورد استفاده قرار گرفته است.

با توجه به این که جمعیت ایران به سمت سالمندی حرکت می‌کند از همین امروز باید فرهنگ حضور سالمندان در اجتماع و پذیرش آن‌ها توسط نسل جوان را گسترش داد. همچنین از تجربیات بالای سالمندان عزیز کشورمان برای ساخت ایرانی بهتر استفاده کرد. بحران‌های اقتصادی و اجتماعی و گسترش فقر و حاشیه‌نشینی دو شاخص هشداردهنده می‌باشند که از هر نظر آینده جامعه و به ویژه خانواده‌ها و کودکان و اقشار آسیب‌پذیر را تهدید می‌کنند. حل این معضلات تنها از دولت بر نمی‌آید و نیازمند نهاد‌های مدنی و فعالیت‌های داوطلبانه است.

بانک زمان با شعار "وقت از بین نمی‌رود بلکه از صورتی به صورت دیگر تبدیل می‌شود" ایجاد می‌گردد.

"بانک مراقبت از سالمندان" اولین بار در سال ۲۰۱۲ و در شهر اس‌تی‌گلن سوئیس که جوان‌ترین جمعیت را دارد، مطرح و پیاده شد و طبق گزارش دولتی که قصد دارد "فرهنگ زیبای روستایی مراقبت از یکدیگر" را به شهرهای مدرن بیاورد، بیش از نیمی از جوانان از این طرح استقبال کردند. (بانک زمان، بی‌تا)

به گفته جامعه شناسان ایران با کاهش سرمایه اجتماعی مواجه شده و بازآفرینی سرمایه اجتماعی مستلزم ایجاد ارزش‌های اجتماعی و مشارکت دادن مردم در کارهای مربوط به جامعه محلی خود و همچنین حمایت از برنامه‌های ملی یاریگریانه است. در این راستا تقویت کارهای داوطلبانه می‌تواند بسیار کارساز باشد. با هدف ساختن یک جامعه مهربان و خوشبخت است که بانک زمان ارزان‌ترین راه برای ایجاد این موضوع می‌باشد.

باور اقتصاد بدون پول کمی سخت است. در بانک زمان یک ارز مبتنی بر زمان است. یک ساعت خدمت به دیگران انجام دهید و یک ساعت اعتبار دریافت کنید. شما می‌توانید از اعتبارات برای دریافت خدمات استفاده کنید یا می‌توانید آن‌ها را به دیگران اهدا کنید.

از دیگر ویژگی‌های بانک زمان، کارهایی است که به آسانی با پول نمی‌توان آن‌ها را خرید مانند:

- ساختن خانواده‌های قوی
 - پیشرفت عدالت اجتماعی
 - اعتبارات زمان برای هدیه دادن و صرف آن در کارهای خیر
 - حمایت از محیط زیست
- صندوق باننشستگی با مدیریت و طراحی بانک زمان در راستای ارتقای ارائه خدمات خوب و مفید به باننشستگان

بر این اساس مراقبین داوطلب، زمان همکاری را در حساب شخصی‌شان پس‌انداز می‌نمایند تا وقتی خود نیازمند هستند، از آن برداشت کنند. در ایران نیز به عنوان یک کشور در حال پیشرفت و در شرایطی که ساختار جمعیتی آن در مرحله گذار به سالمندی قرار دارد و خانواده و دولت برای مراقبت و حمایت کامل از اعضای آسیب‌پذیر خود با محدودیت‌های اساسی مواجه است، رویکرد بانکداری زمان به‌عنوان یک راهبرد مکمل حمایتی می‌تواند مورد توجه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان اجتماعی قرار گیرد.

فرهنگ جامعه متأثر از آموزه‌های اسلامی و ایرانی همواره مشوق کمک به دیگری و فعالیت‌های انسان‌دوستانه بوده است. خدمت به خلق خدا، در فرهنگ تعالیم قرآن و عترت ارزش و ثواب فراوانی دارد و در کشور ما به یک ارزش و یک فرهنگ عمومی تبدیل شده و لذا عدم جهت‌دهی به این انگیزه فطری و انسانی، ظرفیت عظیمی را بلااستفاده گذاشته و یا به سمت انفاق غیرضروری و تبلیغاتی سوق می‌دهد که منافع فردی و اجتماعی چندانی به بار نمی‌آورد.

نباید از یاد برد که وجود سنت «همیاری» با سازوکاری مشابه بانک زمان در میان اقوام و سنت‌های ایرانی حاکی از پتانسیل فرهنگی کشور در پیاده‌سازی این الگو است. البته، این امر به معنای تقلید صرف و اجرای بی‌کم‌وکاست و کاست آن در کشور نیست. از این رو نیاز است که حوزه خدمات‌رسانی به‌ویژه برای سالمندان در کشور بومی‌سازی شود و بر اساس مبانی اسلامی مشوق‌های اخلاقی و اعتقادی مورد بررسی قرار گیرد.

۳- پیشینه پژوهش

کتاب بانک زمان به عنوان یک سیستم اقتصادی مکمل؛ تحقیقات و فرصت‌های نوظهور اثر لوکاس والک و ولادیمیر بورس^۱ در فصل پنجم به بررسی بانک زمان می‌پردازد (والک و بورس، ۲۰۱۸، صص. ۱۶۶-۱۴۹).

تحقیقات معاصر در زمینه ارزش مبتنی بر زمان، عموماً بدون ساختار بوده و از منظر گذشته‌نگر استفاده می‌کند. در عمل، رویکردهای مربوط به این زمینه که معمولاً تاکنون مورد استفاده قرار گرفته، نشان داده است که می‌توان دیدگاه‌های زیادی را در اختیار محققان قرار داد.

بانک زمان^۲ به عنوان یک سیستم اقتصادی مکمل؛ تحقیقات و فرصت‌های نوظهور، یک مطالعه سیستماتیک از یک سیستم نرم به نام بانک زمان، یک مبادله خدمات متقابل را انجام

می‌دهد که از واحدهای زمانی به عنوان ارز استفاده می‌کند. این کتاب به بررسی بسترهای معاصر بانک زمان می‌پردازد و جدیدترین روش‌ها و نتایج تحقیق را شرح می‌دهد. محتوای آن نمایانگر کار مبادله تجاری، مدیریت دانش و سیستم‌های نرم است و برای اقتصاددانان، مدیران، متخصصان تجارت، دانشمندان اجتماعی، دانشگاهیان و محققان که به دنبال پوشش موضوعاتی با محوریت سیستم‌های نرم و تأثیر اقتصادی آن‌ها هستند طراحی شده است.

در روزنامه خراسان، درباره چستی بانک زمان و اهمیت اجرایی کردن چنین طرح‌هایی در جهان مطلب زیر بیان شده است:

ایده بانک زمان یا بانک مراقبت از سالمندان، اولین بار در سال ۲۰۱۲ و در شهر «اس تی گلن» سوئیس که جوان‌ترین جمعیت را دارد، مطرح و پیاده شد. هدف اصلی این پروژه این است که افراد مسن بتوانند دوران میانسالی خود را با اندکی کمک در خانه خود به‌طور مستقل بگذرانند. این طرح با داشتن پرستار در خانه هم می‌توانست اجرا شود اما اولاً این کار هزینه زیادی برای فرد میانسالی داشت و ثانیاً رضایت کافی را برای آن‌ها به همراه نداشت. هدف این طرح ایجاد همدلی و همکاری بین مردم است که به این شکل آن‌ها را به یکدیگر نزدیک‌تر کند. نکته جالب این که طبق گزارش‌های دولت سوئیس، بیش از نیمی از جوانان از این طرح استقبال کرده‌اند. استقبال جوانان از چنین طرحی و همجواری، هم‌زمانی و همدلی با سالمندان یعنی ترکیب خامی و پختگی و کسب تجربه فراوان برای جوانان، زنده ماندن اخلاق و احترام به اصل و ریشه در جامعه و همچنین روشن شدن چراغ امید در دل سالمندان از مزیت‌های قابل تأمل این طرح می‌باشد. درخور ذکر است که این طرح علاوه بر سوئیس در هنگ‌کنگ، مکزیک و سوئد هم در حال اجرا شدن است. (روزنامه خراسان، بی‌تا)

سایت وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، درباره اجرایی کردن این طرح در سوئیس مطلب زیر را آورده است:

دولت سوئیس در نظر دارد فرهنگ زیبای روستایی مراقبت از یکدیگر را به شهرهای مدرن بیاورد که بیش از نیمی از جوانان از این طرح استقبال کرده‌اند. استقبال جوانان از چنین طرحی و همجواری و همدلی با سالمندان به معنی ترکیب خامی و پختگی و کسب تجربه فراوان برای جوانان، زنده ماندن، احترام به اصل و ریشه در جامعه و همچنین افزایش امید به زندگی در سالمندان است. اجرا کردن این‌گونه طرح‌ها در کشورهای سالمند نه تنها

۱- Lukas Valek and Vladimir Bures

۲- TIME BANK

هزینه‌های بیمه و مراقبت در دوران سالمندی را کاهش می‌دهد، بلکه موجب تقویت اتحاد و همبستگی میان نسل‌ها می‌شود. در کشور سوئیس، داوطلبان شرکت‌کننده در این طرح، در حساب شخصی‌شان در سیستم امنیت اجتماعی، زمانی را برای خود در "بانک زمان" پس‌انداز کرده تا در زمانی که توان حرکتی ندارند یا نیاز به مراقبت دارند، از آن برداشت کنند. طبق این قرارداد، یک سال بعد از انقضای خدمات متقاضی (سپرده‌گذاری زمان)، بانک زمان میزان ساعات خدمات را محاسبه کرده و به او یک "کارت بانک زمان" می‌دهد. هنگامی که داوطلب نیازمند کمک دیگران باشد می‌تواند با استفاده از آن کارت، زمان و بهره آن را برداشت کند. بعد از تأیید، بانک زمان داوطلبانی را برای مراقبت از او در بیمارستان و یا منزل تعیین می‌کند. متقاضیان سپرده‌گذاری زمان، باید سالم و تندرست، دارای مهارت‌های ارتباطی خوب و پر از عشق و علاقه به هموعان باشند. داوطلبان در این طرح می‌توانند حداقل هفته‌ای دو بار برای مراقبت از سالمندان اقدام کنند و فعالیت‌هایی نظیر خرید، آشپزی، نظافت منزل و حتی صحبت کردن با سالمندان را انجام دهند و زمان را برای خود سرمایه‌گذاری کرده تا در صورت نیاز خود به خدمات به برداشت از بانک زمان درخواست دهند. فرد داوطلب به محض بهبودی، می‌تواند دوباره مشغول کار مراقبت از دیگران شود. (وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی، صندوق بازنشستگی کشوری، بی‌تا)

در سایت بانک زمان، توضیحات مفصل درباره موارد زیر ارائه شده است: چیستی بانک زمان، مزیت‌ها، خدمات، نحوه مبادلات در آن، اهداف این طرح، نحوه فعالیت آن (نحوه محاسبه زمان، نحوه سپرده‌گذاری، نحوه برداشت از سپرده، ویژگی‌های متقاضیان، انواع خدماتی که ارائه می‌شود) و فواید بانک زمان (بانک زمان، بی‌تا)

۴- اهمیت و ضرورت تحقیق

بانک زمان یک طرح بازنشستگی برای مراقبت از سالمندان است که توسط وزارت تأمین اجتماعی فدرال سوئیس تدوین و توسعه داده شده است. داوطلبان، زمان مراقبت از سالمندان را در حساب شخصی‌شان در "سیستم امنیت اجتماعی" پس‌انداز کرده تا وقتی که خود پیر و ناتوان شدند و یا حتی قبل از آن در شرایطی که نیاز به مراقبت داشته باشند، بتوانند از آن برداشت کنند. طرح‌های بازنشستگی در سوئیس آن قدر قوی است که بازنشستگان هیچ نگرانی برای خورد و خوراک نداشته باشند. (روابط عمومی معاونت فرهنگی و دانشجویی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی؛ مفدا، بی‌تا)

در کشور ما در سال جاری جمعیت سالمندان به ۱۰ درصد جمعیت و تا سال ۱۴۲۹ زمانی که ۳۳ ساله‌های امروز پیر می‌شوند به ۳۰ درصد جمعیت ایران خواهند رسید؛ یعنی از هر سه ایرانی یکی سالمند خواهد بود و در آن تاریخ (۱۴۲۹) ایران ششمین کشور در افزایش کهنسالی خواهد بود؛ بنابراین با توجه به این شرایط پیش‌رو، این طرح دارای اهمیت ویژه‌ای می‌باشد.

طرح بانک زمان نه تنها هزینه‌های بیمه و مراقبت در دوران سالمندی را کاهش می‌دهد، بلکه موجب تقویت اتحاد و همبستگی میان نسل‌ها شده که در سایر طرح‌های پولی موجود نظیر خانه سالمندان و پرستار خانگی کمتر دیده می‌شود.

بومی‌سازی این طرح مستلزم بررسی و انطباق آن با مبانی اخلاقی و اعتقادی و اندیشه‌های دینی است. چرا که در این صورت با استفاده از ویژگی اسلام می‌توان این طرح را به صورت جامع و با چالش کمتری پیاده نمود و از فرهنگ جامعه جهت پذیرش هرچه بهتر طرح بانک زمان استفاده برد.

۵- متدولوژی (روش انجام کار)

این پژوهش به لحاظ هدف کاربردی و توسعه‌ای است؛ اما از منظر ماهیت، روش مورد استفاده، روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است. در این روش هدف اصلی ما توصیف و تفسیر شرایط و روابط موجود در زمان حال به گونه مطالعه موردی هست.

۶- مبانی نظری

۶-۱- بانک زمان

بانک زمان از دو واژه بانک و زمان تشکیل شده است. کلمه بانک به معنی سازمان و دستگاهی است که محل ذخیره پول مردم بوده و با آن دادوستد می‌کنند یا دادوستد آنجا انجام می‌گیرد. هم‌چنین می‌توان گفت بنگاه صرافی است برای معاملات مهم نقدی سازمانی که عملیات آن به‌طور کلی عبارتند از: نقل و انتقال وجوه و صدور بروات و نگاهداری سرمایه اشخاص و بکار انداختن سرمایه‌های مذکور برای توسعه تجارت و اعتبارات تجاری بخصوص از جهت تسهیل عمل مبادلات و نقل و انتقال وجوه و دادن اعتبار و قرض به مردم با ربح کمتر از میزان عادی بازار و گاه نشر اسکناس رایج کشور. (واژه‌یاب، بی‌تا)

بانک زمان، سازوکار تبادل یا تهاتر خدمت بدون میانجی پول است و بر اصولی همچون احترام متقابل و برابری استوار است. در بانک زمان، افراد در قبال خدمتی که ارائه می‌کنند،

خدمتی دریافت می‌کنند. با وجود این، الزامی به مبادله مستقیم خدمت نیست. (مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری، بی‌تا) در مجموع بانک زمان عبارت است از:

- **اعتبار:** ما به ازای انجام هر ساعت خدمت که به انجام دهنده خدمت تعلق می‌گیرد و می‌توان به مقدار آن درخواست خدمت نمود.
- **بانک زمان:** مؤسسه‌ای که واسطه بین خدمت دهنده و خدمت گیرنده بوده و افراد با ثبت نام در آن به دریافت و ارائه خدمت می‌پردازند.
- **درخواست دهنده خدمت:** شخصی که از بانک زمان درخواست خدمتی را داده است و لزوماً همان شخص خدمت گیرنده نمی‌باشد.
- **خدمت:** مدت زمانی که هر شخص به واسطه بانک زمان، بسته به درخواست خدمت گیرنده برای او اختصاص می‌دهد.
- **خدمت دهنده:** شخصی که خدمت را ارائه می‌دهد.
- **خدمت گیرنده:** شخصی که خدمت را دریافت می‌کند.

۶-۲- ویژگی‌های بانک زمان

برای توصیف (تعریف) بانک زمان، ابتدا بیان این نکته لازم است که در کنار بخش دولت و بازار بخش سوم نیز هست که این بخش فاصله میان دولت و بازار را با تشکلی مردمی پر می‌کند و اهدافی را که نه دولتی و نه انتفاعی است، دنبال می‌کند. این بخش از بخش‌های خصوصی و دولتی جدا بوده و دارای ماهیتی داوطلبانه و غیرانتفاعی است.

بانک‌های زمان، شاخه‌ای مهم از خانواده بخش سوم هستند که چارچوبی جهت ارائه و دریافت خدمات در ازای زمان را فراهم می‌سازند (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، بی‌تا). این سیستم بانکی، در واقع شکل داوطلبانه‌ای از تبادل خدمات است که از واحدهای زمانی به عنوان ارز مبادله استفاده می‌کند. هر واحد زمانی معادل یک ساعت کار فرد تعیین شده و معمولاً به عنوان یک دلار زمانی در آمریکا یا یک اعتبار زمانی در انگلستان شناخته می‌شود. منطق پایه این رویکرد بانکی بده بستان و برابری است، به این معنی که فرد به میزان ساعاتی که خدمات ارائه می‌دهد، اعتبار زمانی کسب می‌کند و می‌تواند این اعتبارات را در آینده و به هنگام نیاز برای دریافت خدمت از دیگر اعضای بانک هزینه کند (بردتن و پلیس^۳، ۲۰۱۴، ص ۱۹). علاوه بر این، زمان هر فرد فارغ از اینکه چه نوع کمک یا خدمتی ارائه کرده است، به شکلی برابر ارزش‌گذاری می‌شود. به عبارتی، مقدار زمان

صرف شده توسط اعضا و نه تخصص و مهارت آن‌ها، دارای ارزش و مبنای ارزیابی است. (گریگوری^۴، ۲۰۱۴، ص ۱۸۳). به نقل از محسن کرمانی نصرآبادی ۱۳۹۸:۴

جدول ۱. مؤلفه‌های تشکیل دهنده بانکداری زمان
(منبع: بردتن و پلیس (۲۰۱۴)^۵)

بانک زمان شکل داوطلبانه‌ای از تبادل خدمات و حمایت‌ها در میان افراد یک اجتماع است که از زمان به عنوان پول [و ابزار مبادله] استفاده می‌شود.
در بانک زمان ارزش همه انواع خدمات برابر است و صرفاً ساعت ارائه خدمت سنجیده می‌شود.
یک ساعت کار کردن برابر با یک دلار زمانی «یا یک» اعتبار زمانی است.
هر فرد می‌تواند تصمیم بگیرد چه نوع خدمتی را ارائه دهد و آنچه را دوست دارد دریافت کند.
هر فرد یک حساب اعتباری دارد که موجودی آن، توسط یک کارگزار زمان کنترل می‌شود.
یک نرم‌افزار کامپیوتری جزئیات هر مبادله را محاسبه و صورتحساب آن را به طور منظم برای شرکت‌کنندگان ثبت و صادر می‌کند.
خدمات تنها میان دو نفر تبادل نمی‌شود؛ بلکه میان همه اعضای بانک در یک اجتماع مشخص تبادل می‌شود. از این رو، لازم نیست فرد صرفاً به شخصی که به وی کمک کرده است، کمک کند.
چنانچه فردی از اعتبارات زمان خود استفاده نکند، می‌تواند آن را به هر فرد دیگری اهدا نماید.

برای مشارکت مردم نیز هیچ‌گونه محدودیت اساسی‌ای وجود ندارد؛ همه افرادی که شرایط لازم و فرصت کافی جهت مشارکت در برنامه بانک و ارائه خدمات به مشتریان را دارند می‌توانند به عضویت آن درآیند. با وجود این، بانک زمان ظرفیت مناسبی است برای اقبال آسب پذیر و افرادی که توان و امکان مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی جامعه را ندارند و با هزینه‌های کمتر می‌توانند خدمات اجتماعی مورد نیاز خود را تأمین و تضمین کنند. تعداد اعضای بانک می‌تواند از (تعداد کم) ۱۵ تا ۲۰ نفر (تا تعداد زیاد) ۲۰۰۰ نفر و بیشتر متغیر باشد. خدماتی که در این بانک‌ها مبادله می‌شوند نیز بر حسب دانش و مهارت تخصصی مورد نیاز، از خدمات ساده تا پیچیده متغیر هستند. این خدمات می‌تواند شامل: مراد، دوستی، نظافت منزل، تعمیرات خانگی کوچک، باغبانی، پرستاری، مددکاری، آموزش و غیره باشد. در حقیقت، بانکداری زمان، ابزار منعطفی است که می‌توان آن را متناسب با شرایط گروه‌های هدف و خدمات و فعالیت‌های مورد نیاز آن‌ها تطبیق داد (ویور و همکاران^۶، ۲۰۱۵) به نقل از محسن کرمانی نصرآبادی ۱۳۹۸:۵

۳- Bretherton and Pleace

۴- Gregory

۵- به نقل از همان ص ۴

۶- Weaver and et al

۶-۳- روش‌های بانکداری زمان

همزمان با تکامل بانکداری زمان، الگوهای متفاوتی از این نوع بانکداری شکل گرفته است که می‌توان آن‌ها را در قالب زیر دسته بندی کرد:

۱. فرد به فرد

رویکرد فرد به فرد که بعضاً رویکرد همسایه به همسایه نیز نامیده می‌شود، نخستین و شناخته‌شده‌ترین مدل بانکداری زمان در جهان است که توسط ادگار کان در دهه ۱۹۸۰ ابداع شد. در این رویکرد، افراد بخشی از یک مرکز بانکی ثابت هستند که غالباً در یک سازمان دولتی یا مردم نهاد مستقر شده و یک کارگزار آن را اداره می‌کند. در این بانک، اعضا اعتبارات زمانی خود را در قالب تعداد ساعت مبادله می‌کنند و کارگزار بانک نیز به این اعتبارات رسیدگی می‌کند. هر واحد پولی در این مدل با هدف تبادل بین افراد شکل می‌گیرد و برحسب تعهدی که ذینفعان به بازپرداخت آن دارند به گردش درمی‌آید. به ادعای مارتین سیمون، مدیر اجرایی بانک زمان و پیشگام رویکرد فرد به فرد در انگلستان، این رویکرد زنجیره‌هایی از بده و بستان را میان اعضای موجود و اعضای جدید به وجود می‌آورد. اعضای که کمبود اعتبار دارند باید تشویق به مشارکت و انجام کار شوند تا اعتبار بیشتری کسب کنند و در مقابل اعضای که اعتبار دارند باید تشویق به هزینه شوند تا به این شکل گردش اعتبارات زمانی افزایش یابد. (اسمیت^۷، ۲۰۰۴) همان: ۹

۲. فرد به سازمان^۸

در رویکرد فرد به سازمان، افراد می‌توانند با مشارکت در برنامه‌ها و اهداف یک سازمان یا اجتماع، چه در بخش دولتی و چه غیردولتی (سازمان‌های اجتماعی و داوطلبانه) اعتبارات زمانی کسب کنند. در اینجا، سازمان خودش بانک است و برابر با زمان و تلاشی که در راستای اهدافش گذاشته شده است، اعتبار زمانی اختصاص می‌دهد. پیشگام این رویکرد بانک زمان اسپایس^۹ در کشور ولز است. این بانک در قالب رویکرد فرد به سازمان مدل مرحله‌ای ساده را توسعه

داده است که به نوبه خود موجب گسترش شهروندی فعال^{۱۰} در ولز شده است. در رویکرد فرد به سازمان، اعتبارات زمانی بیشتر از چیزی است که فقط میان افراد مبادله شود. در واقع، در این رویکرد اعتبار زمانی، یک ارز گردشی مکمل است که می‌تواند بخش وسیعی از مردم و سازمان‌ها را درگیر کند. همچنین این رویکرد، برخلاف رویکرد فرد به فرد که تنوعی از خدمات میان افراد مبادله می‌شود، در راستای ارائه یک نوع از خدمات عمومی با هزینه‌های کمتر عمل می‌کند. (بارکر^{۱۱}، ۲۰۱۰) همان: ۱۱

۳. سازمان به سازمان^{۱۲}

تعداد اندکی از سازمان‌ها هستند که به‌طور کامل از ظرفیت کارکنان و دارایی‌هایی که در اختیارشان قرار دارد، استفاده می‌کنند. این رویکرد، می‌تواند شرایطی را فراهم سازد که سازمان‌ها بتوانند از این ظرفیت‌های مازاد یکدیگر، در راستای اهداف و مأموریت‌های سازمانی خود استفاده کنند. منافع و مزایای رویکرد سازمان به سازمان زیاد است. برای نمونه، علاوه بر دسترسی به منابع و دارایی‌های انسانی و فیزیکی، این رویکرد کارکنان را از دانش، مهارت و خدمات گسترده و به اشتراک گذاشته شده توسط سایر سازمان‌ها بهره‌مند می‌سازد. علاوه بر این، این نوع رویکرد برای هدایت خدمات به‌گونه‌ای جامع و هماهنگ، به‌ویژه در زمینه مراقبت اجتماعی، بهداشت روان و خدمات کودکان، جایی که سازمان‌های دولتی و حتی سازمان‌های مردم نهاد نیز در ارائه خدمات و به اشتراک گذاردن دانش در مراکز مداخله‌شان ناموفق بوده‌اند، بسیار مناسب است (سیمون و بیل^{۱۳}، ۲۰۱۴، ص. ۱۷۰).

۶-۴- مزایای بانکداری زمان

مطالعات صورت گرفته (بیلی، ۲۰۰۳؛ سیفنگ^{۱۴}، ۲۰۰۳؛ روزنبرگ^{۱۵}، ۲۰۱۱؛ کازل و بلوتی^{۱۶}، ۲۰۱۵؛ ویور و همکاران^{۱۷}، ۲۰۱۵) حاکی از آن است که بانک‌های زمان با تشویق مردم به تقسیم و تسهیم زمان و مهارت خود با اطرافیان و اجتماعشان، می‌توانند مزایای متنوعی برای دولت، مردم و جامعه به همراه داشته باشند. برخی از این مزایا عبارتند از:

۷- Smith

۸- Person-to-Agency (p2A)

۹- SPICE

۱۰- Active Citizenship

۱۱- Barker

۱۲- Agency- to-Agency (A2A)

۱۳- Simon and Boyle

۱۴- Seyfang

۱۵- Rosenberg

۱۶- Carroll and Bellotti

۱۷- Weaver at al

۶-۴-۱- مزایای اقتصادی

بانکداری زمان با ابداع سیستم اعتبارات زمانی، ظرفیتی برای گروه‌ها و اقشار آسیب‌پذیر و نیازمند جامعه ایجاد می‌کند که بدون استفاده از پول، نیازهای خدماتی خود را به صورت متقابل تأمین کنند. همچنین، استفاده از اعتبارات زمانی و ماهیت دو طرفه فعالیت‌های بانکداری زمان برای مشارکت‌کنندگان امکان ذخیره منابع مالی را فراهم می‌کند (سیفنگ، ۲۰۰۳، ص. ۲۶۴). همچنین، بانکداری زمان با استفاده از ظرفیت خود مراقبتی اجتماع و حمایت متقابل اعضا آن از یکدیگر می‌تواند نقش مهمی در کاهش هزینه‌های خدمات عمومی دولت ایفا کند. به‌ویژه در جوامعی که سیستم‌های رفاهی دولت تحت فشار هستند؛ بانک‌های زمان ظرفیت بالقوه‌ای برای کاهش هزینه‌های رفاهی دولت دارند و می‌توانند به عنوان سیستم‌های جایگزین یا مکمل تأمین رفاه که وابستگی چندانی به دولت ندارند به کار گرفته شوند (ویور، ۲۰۱۵، ص. ۱۳).

۶-۴-۲- مزایای بهداشتی و رفاهی

گسترش ارتباطات میان نسلی و درون نسلی، یادگیری و افزایش مهارت‌ها، دسترسی آسان به خدمات بهداشتی، کاهش بستری شدن، کمک به استقلال و خودکفایی بیشتر برای سالمندان و احساس تنهایی کمتر، از مزایای قابل توجه بانکداری زمان برای این گروه است. علاوه بر این، افرادی که در این بانک‌ها مشارکت دارند احساس قدرت و اعتماد به نفس بیشتری می‌کنند؛ چرا که معتقدند خدمت مفیدی برای ارائه کردن دارند و می‌توانند به یکدیگر کمک کنند. در نتیجه احساس شادی و رضایت بیشتری از زندگی در اجتماعشان دارند. (کان و گری^{۱۸}، ۲۰۰۵؛ کالوم^{۱۹}، ۲۰۰۷؛ لاسکر^{۲۰}، ۲۰۰۱؛ روزنبرگ، ۲۰۱۱)

۶-۴-۳- مزایای اجتماعی

بانکداری زمان روش مؤثری برای آشنایی با افراد جدید، کاهش انزوای اجتماعی، افزایش مشارکت اجتماعی، تقویت شبکه‌های اجتماعی و در نهایت توسعه سرمایه اجتماعی است. (یوانا^{۲۱}، ۲۰۱۸، ص. ۱۷۴). بسیاری از این منافع ناشی از ماهیت متقابل فعالیت‌های بانک زمان و اصل راهنمای آن در پنداشت مردم به عنوان دارایی است. این رویکرد مدعی است همه مردم، حتی آن‌هایی که به عنوان قشر

محروم و آسیب‌پذیر شناخته می‌شوند، توانایی ارائه خدمات ارزشمندی برای مشارکت دارند. به نوعی، در رویکرد بانکداری زمان، وقت و زمان همه افراد به یک میزان ارزشمند است. (لتچر و پرلاو^{۲۲}، ۲۰۰۹، ص. ۲) بانکداری زمان یک خیابان دوطرفه یا یک توافق متقابل است که اختلاف قدرت میان مردم را به حداقل می‌رساند. این رویکرد بر این فرض استوار است که بده بستان شیوه‌ای ساده و اساسی برای ایجاد اعتماد میان مردم است و مردم نیز به جای این که با نقص و کاستی تعریف شوند، همه به عنوان دارایی در نظر گرفته می‌شوند. به‌ویژه برای افراد و اجتماعاتی که به حاشیه رانده شده‌اند و در این فرایند ظرفیت‌های آن‌ها تحت الشعاع مشکلات و نیازهای آن‌ها قرار گرفته است، اهمیت بسزایی دارد (پاول و دالتون^{۲۳}، ۲۰۰۳، ص. ۹۳)؛ زیرا آن‌هایی که از لحاظ اجتماعی از کارافتاده تلقی می‌شوند تبدیل به تولیدکننده خدمات مفید می‌شوند و در تبادل با یکدیگر می‌توانند نیازهای متقابل یکدیگر را برطرف سازند. (در این موارد رجوع کنید به: کرمانی نصرآبادی، ۱۳۹۸، ص. ۱۳)

۷- تجزیه و تحلیل

۷-۱- مشوق‌های اخلاقی عضویت در بانک زمان

موضوع تعاون و همکاری به عنوان ضرورتی اساسی برای بهبود امور، کاهش مسائل و مشکلات و ضامن بقای انسان‌ها مورد توجه ادیان الهی بوده و به اشکال مختلف محل تأکید و توصیه قرار گرفته است. نوع انسان فطرتاً اجتماعی است و نمی‌تواند خارج از اجتماع به سعادت واقعی برسد.

اغلب احکام دین اسلام نظیر حج، نماز، جهاد و زکات و... بر پایه اجتماع بنا گذاشته شده است. در آموزه‌های اخلاق اسلامی تعاون از جایگاه ویژه برخوردار است. اسلام کارهای دسته‌جمعی را بر کارهای فردی ترجیح می‌دهد؛ چون کارهای دسته‌جمعی از اتقان و استحکام بیشتری برخوردار است و از جمع شدن نیروهای افراد، نیروی عظیمی فراهم می‌آید که هر کار مشکلی را آسان می‌سازد.

در قرآن کریم با آن که کلمه «تعاون» به کار نرفته، اما صیغه‌های این مصدر در دو جا به کار رفته است که هر دو در سوره مائده‌اند: «... تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَىٰ وَ لَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَ الْعُدْوَانِ...» یکدیگر را در کار نیک و تقوا یاری کنید و در گناه و دشمنی به یکدیگر کمک نکنید» (مائده/ ۲) (طبرسی، ۱۳۷۷ ش، ص. ۳۰)

۱۸- Kan and Gary

۱۹- Callum

۲۰- Lasker

۲۱- Uanna

۲۲- Letcher and Perlaw

۲۳- Powell and Dalton

تعاون در قرآن همان طور که اشاره رفت با صیغه امر از آن یاد شده و این امر نشانگر اهمیت و ارزشمندی آن است.

خداوند در سوره بقره می فرماید: «وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيْتًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلَّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ»؛

و مثل کسانی که اموال خویش (صدقات) را برای طلب خشنودی خدا و استواری روحشان انفاق می کنند، همچون مثل باغی است که بر فراز پشته ای قرار دارد (که اگر رگباری بر آن برسد، دو چندان محصول برآورد و اگر رگباری هم بر آن نرسد، باران ریزی (برای آن بس است) و خداوند به آنچه انجام می دهید بیناست. (بقره / ۲۶۵)

و نیز می فرماید: «وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ»؛ و شما هر چه انفاق کنید به شما عوض می بخشد و او بهترین روزی دهندگان است. (سبأ / ۳۹)

جالب است که آیه، انفاق را مهم می داند نه مقدار آن را. «مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ» و نکته دیگر این که انفاق، تنها با مال نیست بلکه از هر نعمتی که خدا به انسان داده می توان انفاق کرد. «مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ» و دیگر اینکه انفاق به بهترین صورت جبران می شود. «خَيْرُ الرَّازِقِينَ»

خداوند متعال، چهار نوبت با صراحت، چنین اعلام می دارد: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ»؛ خدا نیکوکاران را دوست می دارد. (بقره / ۱۹۵)، (آل عمران / ۱۳۴ / ۱۳۸) (مائده / ۱۳) پیامبر اسلام، مسلمانان را به همکاری و تعاون سفارش می کرد و خود نیز مروج این فرهنگ بود. با آن که اصحاب آن حضرت همواره آماده بودند تا به جای ایشان کارها را انجام دهند، ولی ایشان نمی پذیرفت.

در روایتی آمده است که با ورود پیامبر اعظم (ﷺ) به مدینه، وجود مسجد برای انجام امور عبادی و کارها و گرفتاری های سیاسی و اجتماعی مسلمانان ضروری جلوه می کرد. پیشنهاد ساختن مسجد از جانب رسول خدا (ﷺ) مطرح و با استقبال مسلمانان روبه رو شد. پس از این که زمین مسجد را خریدند، شور و شوق ساختن مسجد میان مردم فزونی گرفت. همه دست به کار ساختن مسجد شدند و پیامبر هم در این امر خیر کمک و همکاری می کرد. اُسَید بن حقیق می گوید: پیامبر سنگی را در بغل گرفته بود و می آورد. گفتم: یا رسول الله! سنگ را بدهید من می برم. آن حضرت فرمود: نه، برو سنگ دیگری را بیاور (مجلسی، ۱۴۰۳، ص ۱۱۱).

در یکی از مسافرت ها، همین که پیامبر اکرم (ﷺ) و یارانش از مرکب های خویش فرود آمدند و بارها را بر زمین نهادند، تصمیم

جمعیت بر این شد که برای غذا، گوسفندی را بکشند و بپزند. یکی از اصحاب گفت: من گوسفند را ذبح می کنم. دیگری گفت: کندن پوست آن با من. سومی گفت: پختن گوشت گوسفند با من. رسول خدا (ﷺ) هم فرمود: جمع کردن هیزم از صحرا با من.

جمعیت گفتند: یا رسول الله (ﷺ)! شما زحمت نکشید و راحت بنشینید. ما خودمان با کمال افتخار همه این کارها را انجام می دهیم. پیامبر فرمود: می دانم شما انجام می دهید، ولی خداوند دوست ندارد بنده اش را در میان یارانش با وضعی ممتاز ببیند که برای خود نسبت به دیگران امتیازی قائل شده باشد. سپس به صحرا رفت و مقداری خار و خاشاک از صحرا جمع کرد و آورد. (قمی، ۱۳۷۹، ص: ۷۲-۷۳)

حضرت محمد (ﷺ) کار گروهی و دسته جمعی را مورد تأکید قرار داده و می فرماید: «الجماعه رحمه و الفرقه عذاب؛ جماعت، مایه رحمت و تفرقه موجب عذاب است.» (متقی هندی، ۱۴۰۹، ق، ص ۵۵۹)

حضرت علی (ع) نیز در نهج البلاغه بسیار بر حفظ روحیه تعاون و یکدلی به خصوص بین خویشاوندان تأکید می کند و می فرماید: «انسان هر مقدار که ثروتمند باشد، باز از خویشاوندان خود بی نیاز نیست که از او با زبان و دست دفاع کنند. خویشاوندان انسان، بزرگ ترین گروهی هستند که از او حمایت می کنند و اضطراب و ناراحتی او را می زدایند و در هنگام مصیبت ها به او، پر عاطفه ترین مردم می باشند. آن کس که دست دهنده خود را از بستگانش باز دارد، تنها یک دست را از آن ها گرفته، اما دست های فراوانی را از خویش دور کرده است و کسی که پروبال محبت را بگستراند، دوستی خویشاوندانش تداوم خواهد داشت.» (شریف رضی، ۱۳۸۷، ص ۶۷)

امام صادق (ع) در این ارتباط می فرماید: «هر کس در پیشبرد کار مسلمانان اهتمام نوزد، در شمار مسلمانان نیست» (کلینی، ۱۴۰۷، ق، ص ۱۶۴).

یکی از بهترین ویژگی های اخلاق اجتماعی در اسلام مواسات است. مواسات یعنی غمخواری و همدردی و یاری کردن دیگران. «مواسات» از ریشه «اسوه» است؛ یعنی «دیگری را در مال و جان همچون خود دیدن و دانستن، دیگری را بر خود مقدم قرار دادن، به دوستان و برادران دینی یاری و کمک مالی و جانی رساندن.» (محدثی، ۱۳۸۱، ص ۱۰۳)

«مواسی» کسی است که با دیگران همدردی و همراهی دارد و خود را در رنج و غم دیگران شریک می داند و با مال و جان، از آن ها دفاع می کند و میان خود و دیگران فرقی نمی گذارد. (همان، ص ۱۰۴)

در الدرالمنثور آمده: ابن قانع از علی ابن ابی طالب (ع) را

روایت کرده: از رسول خدا (ﷺ) شنیدم که فرمود: مسلمان برادر مسلمان است، وقتی با او برخورد می‌کند، سلامش می‌گوید و او سلام را به وجهی بهتر به وی برمی‌گرداند، یعنی او باید سلام کند و این باید علیک بگوید و باید که ماعون^{۲۴} را از او دریغ ندارد. پرسیدم یا رسول الله (ﷺ) ماعون چیست؟ فرمود از سنگ گرفته تا آهن و از آب گرفته تا هر چیز دیگر. (طباطبائی، ۱۳۸۹، ص. ۶۳۴)

رسول خدا (ﷺ) در روایتی دیگر آهن را به دیگرهای مسین و تبر آهنین، نیز سنگ را به دیگرهای سنگی تفسیر فرموده است. (ابن ابی حاتم، ج ۱۰، ۱۴۱۹، ق، ص. ۳۴۶۹)

از این آیه به خوبی استفاده می‌شود که مسلمان باید به مردم برای برآوردن نیازهای افراد جامعه کمک کند. کلمه «ماعون» به معنای هر عملی و هر چیزی که به شخص محتاج داده شود و حاجتی از حوائج زندگی او را برآورد، مانند قرض و هدیه و عاریه و امثال آن. (طباطبائی، ۱۳۸۹، ص. ۶۳۴) در تفسیر آیات سوره ماعون آنجا که می‌فرماید: «فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ، الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ، الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ، وَ يَمْنَعُونَ الْمَأْمُونُونَ» (ماعون/ ۴-۷) چنین گفته شده: که خدمت به مردم در کنار نماز است. (قرائتی، ۱۳۸۷)

در سیره امامان رسیدگی و کمک به مردم همواره به‌گونه‌ای است که عزت و کرامت مردم کاملاً حفظ می‌شود، چیزی که به خوبی در بانک زمان رعایت می‌شود و ارائه خدمات به دریافت‌کننده، کاملاً محترمانه و عزتمندانه است.

محمد بکری نقل می‌کند: وارد مدینه شدم تا پولی به دست آورم و قرضم را ادا کنم، اما به مقصود نرسیدم. با خود گفتم: بهتر است خدمت امام موسی کاظم (ع) بروم. آن حضرت به باغی، خارج از مدینه رفته بود. نزد ایشان رفتم. حضرت علت آمدنم را جویا شد. داستان را به عرض رساندم. حضرت به درون باغ رفت و بلافاصله بیرون آمد. غلام خود را مرخص کرد و سیصد دینار پول به من بخشید و خود نیز تشریف برد. من هم بر مرکب خود سوار شدم و شاد و خندان مراجعت کردم. (شیخ مفید، ۱۴۱۳، ق، ص. ۲۳۲)

در اینجا امام برای حفظ کرامت محمد بکری هنگام اعطای پول به وی غلام خویش را مرخص کرد تا مبادا با اعطای پول در حضور غلام شخصیت و کرامت وی جریحه دار شود.

گفتنی است؛ مشارکت و تعاون اجتماعی از نظر قرآن و سنت محدود به پرداخت پول و صدقه به فقرا و مساکین نیست، بلکه

به عنوان یک اصل کلی دایره وسیعی دارد که مسائل اجتماعی، حقوقی، اخلاقی و... را در بر می‌گیرد. بی‌تردید موضوع "بانک زمان" یکی از موضوعات مهم تعاون اجتماعی است.

۲-۷ - مشوق‌های اعتقادی عضویت در بانک زمان

در فلسفه هم نیکوکاری و همدردی از فضایل اصلی اخلاقی به شمار می‌روند. از منظر اکثر نظریه‌های فلسفی، هرچه فرد نیکوکارتر و مهربان‌تر بوده و با دیگران احساس همدردی بیشتری داشته باشد، در موقعیت‌های اخلاقی، بهتر عمل کرده و زندگی اخلاقی شکوفاتری خواهد داشت. فلسفه تعاون و همکاری اجتماعی از نگاه قرآن عبارت‌اند از: اجتماعی بودن انسان و برآورده شدن بسیاری از نیازهای بشر در اجتماع، تعلق اموال و مواهب الهی به جامعه و تمام مردم و مسئله برادری و اخوت دینی.

از آن جا که انسان ذاتاً موجودی اجتماعی است و بسیاری از نیازهایش در اجتماع برآورده می‌شود؛ لذا ناگزیر از تعاون و همکاری با دیگر افراد جامعه است و حیانتش به مشارکت اجتماعی او با دیگر هموعانش وابسته است.

اساس دین اسلام نیز بر اجتماع و پیوستگی افراد با جامعه است؛ زیرا وجود فرد محدود است؛ و به همین جهت، آثار و نتایجی که بر اجتماع مترتب می‌شود، هرگز قابل قیاس با اثر محدود و ناچیز هر یک از افراد نخواهد بود؛ از این رو اسلام به پیروان خویش سفارش نموده تا در انجام کارهای نیک پشتوانه یکدیگر باشند و هنگامی که افراد با یکدیگر اجتماع نمایند و روابط اجتماعی داشته باشند، روحیه وحدت در کالبد آنان دمیده می‌شود و از تفرقه و پراکندگی در امان خواهند بود؛ لذا در اسلام مشارکت اجتماعی اهمیتی بسزایی دارد.

اکثر کمال‌ها و ایثارها همراه با یک نوع محرومیت‌ها و تحمل کردن ناگواری‌ها هستند. اهرمی که بتوان این وزن‌ها را با آن حرکت داد و آن همه ناگواری را تحمل کرد همان ایمان به جبران در قیامت و ایمان به پاداش‌های الهی است. چرا زن فرعون به هیچ قیمتی جذب کاخ و مال و طلاهای فرعون نشد؟ زیرا او به جای دیگر چشم دوخته بود و می‌گفت: «رب ابن لی عندک بیتا فی الجنه و نجنی من فرعون؛ پروردگارا نزد خودت برای من در بهشت خانه‌ای بنا کن و مرا از شر فرعون رهایی بخش.» (تحریم/ ۱۱)

اگر ما یقین داشته باشیم منزلگاهی که در پیش داریم، سرای عدم نیست، بلکه هستی است در یک سطح عالی‌تر

۲۴- «ماعون» از «معن» به معنای ابزار و وسایلی است که معمولاً همسایگان به یکدیگر عاریه می‌دهند تا آنکه نیازشان برطرف شود. مثل ظروف غذاخوری در مهمانی‌ها.

و ادامه همین حیات است در یک افق بالاتر و همه تلاش‌ها و کوشش‌ها سرانجام به آن منتهی می‌گردد. در این حالت زندگی ما از عقیده به عالم پس از مرگ و بقای اثر اعمال آدمی، هم می‌تواند یک عامل بازدارنده قوی در برابر گناه و خطاکاری و یک عامل محرک نیرومند برای تشویق سرمایه‌گذاری مادی و معنوی در راه خدمت به خلق خدا و نیکی‌ها از جمله حضور مؤثر در بانک زمان گردد.

اعتقاد به آخرت منشأ هر حسنه و خیر و برکتی است. چنانکه قرآن کریم عمل صالح را فرع امید به دیدار پروردگار و اعتقاد به آخرت می‌شمارد: «فمن كان يرجوا لقاء ربه فليعمل عملاً صالحاً؛ هر کس امید لقاء پروردگار را دارد باید کار نیکو انجام بدهد» (کهف / ۱۱۰) و این بدان جهت است که اگر حساب و جزایی در کار نباشد وجهی برای تمسک به دین و اعتقاد و عمل وجود ندارد.

به نظر «علامه طباطبایی» در این آیه به جای یقین به معاد، امید و رجا به آن ذکر شده است. چون حتی امید به معاد نیز می‌تواند منبع آثاری مانند عمل صالح و اخلاص در عمل باشد. (علامه طباطبائی، ۱۳۸۹، ص ۴۰۵) از تعبیر به «رجاء» در آیه شریفه می‌توان استفاده کرد که در سوق دادن انسان به انجام اعمال صالح و تکالیف و پرهیز از محرّمات حتی احتمال برپایی قیامت، کافی است و این بر پایه اصل عقلی و جوب دفع ضرر محتمل استوار است. جالب است که در این آیه از روز قیامت به عنوان روز لقاء الله یاد شده است و می‌دانیم این دیدار معنوی و شهود باطنی اوج تکامل انسان‌هاست و یادآوری آن می‌تواند انگیزه‌ای برای اخلاص کامل و عمل صالح باشد. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۲، ص ۳۸۹-۳۸۸)

در آیه «انما نطمعکم لوجه الله لا نريد منکم جزاءً ولا شکوراً؛ ما فقط برای رضای خدا به شما طعام می‌دهیم و از شما هیچ پاداش و سپاسی هم نمی‌طلبیم» (انسان / ۹) تأکید می‌شود که ایثار و بخشش بی‌نظیر از ایمان به معاد سرچشمه می‌گیرد. اعتقاد به معاد، نگرش انسان را به دنیا تغییر داده، دنیا را برای انسان به عنوان ابزاری در جهت نیل به اهداف والای انسانی و رسیدن به یک زندگی جاوید و همیشگی قرار می‌دهد.

اعتقاد به معاد، بینش انسان را به عالم هستی وسعت می‌بخشد و او را از تنگنای دنیا به فراخنای جهان باقی پیوند می‌دهد و همت او را بلندمرتبه‌تر از آن می‌گرداند که بخواهد به تعلقات دنیوی و مادی خشنود شود و بدان رضایت دهد. مؤمنان راستین، این حقیقت را به خوبی دریافته‌اند که کتاب زندگانی بشر سرفصل‌های بی‌شماری دارد که چند بخش از آن در حیات دنیا حاصل گردیده، اما فصل‌های مهم

و تماشایی آن پس از مرگ و ظهور قیامت آغاز می‌شود. اثراتی که ایمان به عالم پس از مرگ می‌تواند در اصلاح افراد فاسد و منحرف از یک سو و تشویق افراد فداکار و مجاهد و لایق از سوی دیگر بگذارد به مراتب بیش از اثرات دادگاه‌ها و کیفرهای معمولی و بیش از پاداش‌ها و تشویق‌های عادی است؛ زیرا همان‌گونه که کیفرهای جهان آخرت قابل مقایسه با مجازات این دنیا نیست، پاداش و پرداختی‌های آخرت نیز با این جهان بسیار متفاوت است. بانک زمان فرصت بسیار مناسب برای سرمایه‌گذاری در جهان آخرت است. علاوه بر این در همین جهان نیز انسان می‌تواند از فواید آن به بهترین شکل در زمان مناسب برخوردار شود.

قرآن می‌فرماید: «وَكُلُّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَ نُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَشْهُورًا إِفْرًا كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا؛ و کارنامه هر انسانی را به گردن او بسته‌ایم و روز قیامت برای او نامه‌ای که آن را گشاده می‌بیند بیرون می‌آوریم نامه‌ات را بخوان کافی است که امروز خودت حسابرس خود باشی.» (اسراء، ۱۳) و «وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا؛ همه اعمال خود را حاضر می‌بینند.» (کهف / ۴۹)

اعتقاد به معاد مشوق بسیار خوب و مؤثر برای کارهای مفید و حضور جدی در بانک زمان خواهد بود. چنانچه همین اعتقاد اهرم بازدارنده قوی از کارهای ناپسند هست. ما معتقدیم که هر آنچه را که امروز از خیر و شر انجام می‌دهیم در سرای آخرت به طور دقیق و کامل مورد محاسبه قرار خواهد گرفت. چنانچه کتاب خدا با صراحت بیان می‌دارد: «فمن يعمل مثقال ذرّة خیرا یره و من یعمل مثقال ذرّة شراً یره؛ پس هر کس به مقدار ذره‌ای کار نیک کرده باشد همان را ببیند و هر کس هم‌وزن ذره‌ای کار بد کرده باشد آن را ببیند.» (زلزال / ۷-۸)

این که انسان معتقد باشد حساب و کتابی در کار است در زندگی‌اش تحول اساسی برای انجام کار خوب و پرهیز از اعمال ناشایست رخ می‌دهد.

نقل است در زمان پیامبر (ﷺ) شخصی مسجد آمد و گفت: «ای پیامبر خدا، به من قرآن بیاموز!» حضرت او را به یکی از یارانش سپرد. آن صحابی نیز دست تازه وارد را گرفت و به گوشه‌ای از مسجد برد. برایش سوره «زلزال» را تلاوت نمود و آن را به او یاد داد تا به این آیه رسید: «فمن یعمل مثقال ذرّة خیراً یره و من یعمل مثقال ذرّة شراً یره؛ هر کس ذره‌ای کار خیر یا شر انجام دهد، آن را خواهد دید.»

تازه وارد به فکر فرو رفت و از معلم خود پرسید: «آیا این جمله از جانب خداست؟! معلم پاسخ داد: «آری!»

مرد گفت: «بس است! من درس خود را از این آیه فراگرفتم. اکنون که خدا ریز و درشت کارهای ما را می‌داند و همه اعمال ما حساب دارد، تکلیفم روشن شد. این جمله برای زندگی من کافی است.» وی پس از این سخن خداحافظی کرد و از مسجد خارج شد.

صحابی نزد پیامبر (ﷺ) بازگشت و با تعجب گفت: این شاگرد امروز خیلی کم حوصله بود و حتی نگذاشت من بیش از یک سوره کوچک برایش بخوانم و سخنی به این مضمون بر زبان آورد: «در خانه اگر کس است، یک حرف بس است!» پیامبر (ﷺ) فرمود: او به مقام فقاقت و شناخت عمیقی که باید برسد، رسید (مجلسی، ۱۴۰۳، ص. ۱۰۷).

دستگیری و کمک به انسان‌ها اعم از مسلم و کافر در منابع دینی ما را معتقد و پایبند به شرکت فعال در پروژه‌های کار خیر می‌نماید؛ و باور جهان آخرت آن هم با این محاسبه دقیق و پاداش‌های گزاف، اهرم بسیار قوی برای شرکت و حضور گسترده در کارهای خیر بانک زمان هست.

پیامبر اکرم (ﷺ) می‌فرماید: «الْخَلْقُ عِيَالُ اللَّهِ، فَأَحَبُّ الْخَلْقِ إِلَى اللَّهِ مَنْ نَفَعَ عِيَالُ اللَّهِ، وَأَدْخَلَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِ سُورَا؛ خلق، نان خور خدایند. لذا محبوب‌ترین خلق نزد خدا، کسی است که به نان خوران خدا سودی رساند و خانواده‌ای را شادمان کند.» (کلینی، ۱۴۰۷، ق، ص. ۱۶۴)

و می‌فرماید: «لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى؛ مردم همیشه در خیر خواهند بود تا وقتی که امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند و در نیکی و پرهیزکاری یکدیگر را یاری می‌رسانند» (مجلسی، ۱۴۰۶، ق، ص. ۴۸۰)

امام حسین (ﷺ) می‌فرماید: «إِنَّ حَوَائِجَ النَّاسِ الْيَكْمُ مِنْ نِعْمِ اللَّهِ عَلَيْكُمْ، فَلَا تَمْلُؤُوا النَّعْمَ؛ نیازهای مردم به شما، از نعمت‌های الهی برای شماست، پس از این نعمت‌ها خسته و ملول نشوید.» (مجلسی، ۱۴۰۳، ص. ۳۱۸)

اسلام نه تنها دعوت به نیکوکاری می‌کند بلکه پیشنهاد سبقت و سرعت می‌دهد. امام صادق (ﷺ) می‌فرماید: «إِنَّهُ لِيَعْرِضُ لِي صَاحِبُ الْحَاجَةِ فَأُبَادِرُ إِلَى قَضَائِهَا، مَخَافَةَ أَنْ يَسْتَعْنِي عَنْهَا صَاحِبُهَا؛ گاهی که شخص محتاج و نیازمندی به من مراجعه می‌کند، با عجله و شتاب خواسته او را انجام می‌دهم؛ چون می‌ترسم که نیازش برطرف شود (و من از احسان و نیکی به او محروم شوم).» (شیخ طوسی، ۱۴۱۴، ق، ص. ۶۴۴)

امام علی (ﷺ) می‌فرماید: «عَلَيْكَ بِالْإِحْسَانِ فَإِنَّهُ أَفْضَلُ زِرَاعَةٍ وَ أَرْبَحُ بِضَاعَةٍ؛ بر شما باد به احسان و نیکوکاری در

حق دیگران که آن برترین و پرمفعت‌ترین کشت، زرع و سود خواهد بود.» (تمیمی، ۱۳۷۸، ش، ص. ۳۸۳)

برخی روایات ضمن دعوت به یاری یکدیگر در بعضی از امور، آن را واجب و ضروری دانسته است.

امام علی (ﷺ) در این باره می‌فرماید: «بر شماست که یکدیگر را نصیحت کنید و نیکو همکاری نمایید. درست است که هیچ کس نمی‌تواند حق اطاعت خداوندی را چنان‌که باید بگذارد. لکن باید به قدر توان، حقوق الهی را رعایت کند که یکی از واجبات الهی، یکدیگر را به اندازه توان نصیحت کردن و برپاداشتن حق و یاری دادن به یکدیگر است.» (دشتی، ۱۳۸۱، خ. ۲۱۶)

اسلام جامعه را بر اساس روحیه تعاون و همکاری پایه‌گذاری کرده است. هر عضوی از جامعه با دیگری در ارتباط است و در زندگی به همنوع خود کمک و یاری می‌رساند و همگی با یکدیگر یا در دین و یا در انسان بودن برادرند. وقتی که جامعه با روحیه برادری حرکت می‌کند، حرکت جامعه رو به تکامل است و هر عضوی از آن مکمل عضوی دیگر. اسلام بسیاری از احکام اقتصادی خود را بر اساس ارزش‌هایی مبتنی بر تعاون بر پا کرده که اگر آن ارزش‌ها نبود قوانین اقتصادی در اجرا و عمل با مشکل روبرو می‌شد. از جمله آن‌ها می‌توان به مساقات، مزارعه، مضاربه و شرکت اشاره کرد که مبتنی بر همکاری و مشارکت دو جانبه است. مشارکت سرمایه و کار و سود و زیان حاصل از آن نیز متوجه هر دو طرف خواهد بود که در سایه این روحیه اجتماعی اسلام ربا را طرد می‌کند به خاطر آنکه شیوه‌ای در جهت بهره‌کشی جامعه است نه برای تعاون.

اسلام با استفاده از ارزش‌هایی که از راه ایجاد روحیه همکاری و اخوت در جامعه فراهم کرده است، مسئولیت‌های سنگینی را برای به حرکت درآوردن چرخ‌های اقتصادی و حل معضلات اجتماعی بر عهده جامعه می‌گذارد. از این رو امام علی (ﷺ) می‌فرماید:

«لَا تَدْعُ اللَّهُمَانَ يَغِينُكَ عَنِ النَّاسِ فَأَنْ حَاجَاتِ النَّاسِ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ مُتَّصِلَةٌ كاتِّصَالِ الْأَعْضَاءِ فَمَتَى يَسْتَعْنِي الْمَرْءُ عَنِ يَدِهِ وَرَجَلِهِ وَلَكِنْ أَدْعُ اللَّهُمَانَ يَغِينُكَ عَنِ شِرَارِهِمْ؛ از خداوند نخواه که تو را از مردم بی‌نیاز کند زیرا که انسان‌ها همچون اعضای بدن به یکدیگر وابسته‌اند چه وقت انسان از دستش یا پایش بی‌نیاز می‌شود؟ ولی از خداوند بخواه که تو را نیازمند مردمان شرور نسازد.» (ابن ابی الحدید، ۱۴۰۴، ص. ۳۲۲)

پس همه به یکدیگر نیازمندند و نمی‌توان از آن جدا شد. لذا هر چه خواسته‌های انسان متنوع باشد، نیازش به افراد جامعه نیز بیشتر خواهد بود. در چارچوب چنین مشارکتی بانک زمان طراحی می‌شود تا افراد با توانایی‌های گوناگون خود به کمک یکدیگر بپردازند

و با قطره‌های اندک استعداد و توان خویش سرمایه‌ای بزرگ را پدید آوردند که به سهولت بتواند خدمات مورد نیاز بخش عظیمی از جامعه را تأمین نماید (جاحظ عمرو، ۱۴۱۱ ق، ص. ۲۰۰-۲۰۱).

۸- نتیجه‌گیری

بانک زمان با شعار "وقت از بین نمی‌رود بلکه از صورتی به صورت دیگر تبدیل می‌شود" ایجاد می‌گردد.

بانک زمان یک ارزش مبتنی بر زمان است. شمامی توانید از اعتبارات خود برای دریافت خدمات استفاده کنید و یا آن‌ها را به دیگران اهدا کنید.

از ویژگی‌های بانک زمان، انجام کارهایی است که به آسانی با پول نمی‌توان آن‌ها را خرید مانند ساختن خانواده‌ای قوی، پیشرفت عدالت اجتماعی و حمایت از محیط زیست.

در ایران به عنوان یک کشور در حال پیشرفت و در شرایطی که ساختار جمعیتی آن در مرحله گذار به سالمندی قرار دارد و خانواده و دولت برای مراقبت و حمایت کامل از اعضای آسیب‌پذیر خود با محدودیت‌های اساسی مواجه است، رویکرد بانکداری زمان به عنوان یک راهبرد مکمل حمایتی می‌تواند مورد توجه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان اجتماعی قرار گیرد.

در کشور ما در سال جاری جمعیت سالمندان به ۱۰ درصد جمعیت و تا سال ۱۴۲۹ زمانی که ۳۳ ساله‌های امروز پیر می‌شوند به ۳۰ درصد جمعیت ایران خواهند رسید؛ یعنی از هر سه ایرانی یکی سالمند خواهد بود و در آن تاریخ (۱۴۲۹) ایران ششمین کشور در افزایش کهنسالی خواهد بود؛ بنابراین با توجه به این شرایط پیش‌رو، این طرح دارای اهمیت ویژه‌ای می‌باشد. فرهنگ جامعه متأثر از آموزه‌های اسلامی و ایرانی، همواره مشوق کمک به دیگری و فعالیت‌های انسان دوستانه بوده است. خدمت به خلق خدا، در فرهنگ تعالیم قرآن و عترت ارزش و ثواب فراوانی دارد و در کشور ما به یک ارزش و یک فرهنگ عمومی تبدیل شده است.

سنت «همیاری» با سازوکاری مشابه بانک زمان در میان اقوام و سنت‌های ایرانی حاکی از پتانسیل فرهنگی کشور در پیاده‌سازی این الگو است.

طرح بانک زمان موجب تقویت اتحاد و همبستگی میان نسل‌ها شده که در سایر طرح‌های پولی موجود نظیر خانه سالمندان و پرستار خانگی، کمتر دیده می‌شود.

بانک زمان دارای سه رویکرد کلی است؛ فرد به فرد، فرد به سازمان، سازمان به سازمان. بانکداری زمان دارای مزایای اقتصادی، بهداشتی، رفاهی و اجتماعی است.

تبیین مشوق‌های این طرح مستلزم بررسی و انطباق آن با مبانی اخلاقی و اعتقادی و اندیشه‌های دینی است. چرا که در این صورت با استفاده از ویژگی اسلام می‌توان این طرح را

به صورت جامع و با چالش کمتری پیاده نمود و از فرهنگ جامعه جهت پذیرش هرچه بهتر طرح بانک زمان استفاده برد.

پیامبر اسلام، مسلمانان را به همکاری و تعاون سفارش می‌کرد و خود نیز مروج این فرهنگ بود.

حضرت محمد (ﷺ) کار گروهی و دسته‌جمعی را مورد تأکید قرار داده و می‌فرماید: "الجماعه رحمه و الفرقه عذاب؛ جماعت، مایه رحمت و تفرقه موجب عذاب است."

یکی از بهترین ویژگی‌های اخلاق اجتماعی در اسلام مواسات است. مواسات یعنی غمخواری و همدردی و یاری کردن دیگران. سیره امامان در رسیدگی و کمک به مردم به گونه‌ای است که عزت و کرامت مردم کاملاً حفظ می‌شود، چیزی که به خوبی در بانک زمان رعایت می‌شود و ارائه خدمات به دریافت‌کننده، کاملاً محترمانه و عزتمندانه است.

نیکوکاری و همدردی از فضایل اصلی اخلاقی به شمار می‌روند و از منظر اکثر نظریه‌های فلسفی، هرچه فرد نیکوکارتر و مهربان‌تر بوده و با دیگران احساس همدردی بیشتری داشته باشد، در موقعیت‌های اخلاقی، بهتر عمل می‌کند.

فلسفه تعاون و همکاری اجتماعی از نگاه قرآن عبارت‌اند از: اجتماعی بودن انسان و برآورده شدن بسیاری از نیازهای بشر در اجتماع، تعلق اموال و مواهب الهی به جامعه و تمام مردم و مسئله برادری و اخوت دینی.

اعتقاد به آخرت یک عامل محرک نیرومند برای تشویق سرمایه‌گذاری مادی و معنوی در راه خدمت به خلق خدا و نیکی‌ها از جمله حضور مؤثر در بانک زمان هست چنانکه قرآن کریم عمل صالح را فرع امید به دیدار پروردگار و اعتقاد به آخرت می‌شمارد: «فمن كان يرجوا لقاء ربه فليعمل عملاً صالحاً؛ هر کس امید لقاء پروردگار را دارد باید کار نیکو انجام بدهد»

اعتقاد به معاد مشوق بسیار خوب و مؤثر برای کارهای مفید و حضور جدی در بانک زمان خواهد بود. چنانچه همین اعتقاد اهرم بازدارنده قوی از کارهای ناپسند هست.

دستاورد بانک زمان در دو دسته قابل ملاحظه است؛ ملموس و ناملموس. دستاورد ملموس، جبران فعالیت‌هایی است که فرد در زمان عضویت خود انجام داده و برابر مجموع امتیازهایی که برای خود جمع نموده، در مواقع نیاز در قالب ارائه خدمت به وی بازگردانده می‌شود. دسته دوم، ناملموس است که فرد اثر آن را در درون خود احساس می‌کند و جنبه معنوی دارد. احساسی که موجب رضایت از زندگی می‌شود. این احساس رضایت و خرسندی که ناشی از فعالیت اخلاقی با مبانی اعتقادی فرد می‌شود، بالاترین دستاوردی است که می‌توان با تکیه بر مبانی اخلاقی و اعتقادی از مجموعه بانک زمان برای خود به دست آورد.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. ابن ابی حاتم، عبدالرحمن بن محمد، (ق ۱۴۱۹) القرآن العظیم، محقق: طیب، اسعد محمد، ریاض، نزار مصطفی الباز، چاپ سوم،
۳. الطباطبائی، محمد حسین (۱۳۸۹). تفسیر المیزان. ترجمه، همدانی. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین. ج ۲۰
۴. الطباطبائی، محمد حسین (۱۳۸۹). تفسیر المیزان. ترجمه، همدانی. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین. ج ۱۳
۵. پایگاه اینترنتی بانک زمان؛ <http://bankezaman.com>
۶. پایگاه اینترنتی روزنامه خراسان؛ <http://khorasannews.com/Newspaper>
۷. پایگاه اینترنتی واژه‌یاب؛ <http://www.vajehyab.com>
۸. پایگاه اینترنتی وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی، صندوق بازنشستگی کشوری؛ www.cspf.ir
۹. تیممی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۷۸ ش). غرر الحکم و دررالکلم. تحقیق: درایتی، مصطفی، درایتی، حسین. قم: دفتر تبلیغات اسلامی، قم.
۱۰. جاحظ، عمرو (۱۴۱۱ ق). عبدالسلام، رسائل، محمد هارون. بیروت. ج ۲
۱۱. دشتی، محمد (۱۳۸۱). نهج البلاغه. ق خطبه ۲۱۶: قم، موسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین.
۱۲. روابط عمومی معاونت فرهنگی و دانشجویی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی؛ مفدا؛ <http://www.mefda.ir/news>
۱۳. شریف رضی (۱۳۸۷). نهج البلاغه. تحقیق صبحی صالح. خطبه ۲۳. بیروت، چاپ اول
۱۴. شیخ مفید (۱۴۱۳). الارشاد. قم: مؤسسه آل‌البیت. ج ۲
۱۵. طبرسی، فضل (۱۳۷۷ ش). جوامع الجامع، ترجمه اکبر غفوری و دیگران. مشهد: ج ۲.
۱۶. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۱۴ ق). الامالی. قم: انتشارات دارالثقافه.
۱۷. عبدالحمید، ابن ابی الحدید (۱۴۰۴). شرح نهج البلاغه. قم: مکتبه نجفی. آیه الله العظمی مرعشی. ج ۲۰.
۱۸. قرائتی، محسن (۱۳۸۷). تفسیر نور. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن. ذیل سوره ماعون. ج ۱۰. ویراست ۲.
۱۹. قمی، عباس ۱۳۷۹، منتهی‌الامال فی تواریخ النبوی و الال، ج ۱، قم، دلیل ما.
۲۰. کرمانی نصرآبادی، محسن (۱۳۹۸). الگوی خدمات اجتماعی بانک زمان ظرفیت‌ها و پیش‌زمینه‌های اجرایی آن در ایران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی
۲۱. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ ق). کافی. محقق، مصحح، غفاری، علی‌اکبر، آخوندی، محمد. تهران: دارالکتب الإسلامیه. ج ۲. چاپ چهارم.
۲۲. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳). بحارالانوار. بیروت: مؤسسه الوفاء. ج ۹.
۲۳. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۶ ق). ملاذ الاخیار فی فهم تهذیب الاخبار. قم: کتابخانه آیه الله العظمی مرعشی. ج ۹.
۲۴. متقی هندی (۱۴۰۹ ق). کنز العمال. تحقیق بکری حیانی. بیروت: مؤسسه الرساله. ج ۷
۲۵. محدثی، جواد (۱۳۸۱). پیام‌های عاشور. قم: تحسین
۲۶. مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری؛
۲۷. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی؛
۲۸. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۲). پیام قرآن. مطبوعاتی هدف. ج ۵
29. Barker, A. (2010). Co-Production: A Series of Commissioned Reports. Retrieved
30. Boyle, D. (2003). The Co-Production Principle and Time Dollars: <http://timebanks.org/wp-content/uploads/2014/01/Co-ProductionPrinciple.pdf> (last accessed 14/10/2015).
31. Cahn, E. (2004). No More Throw-away People: The Co-Production Imperative (2nd edition). Washington DC: Essential Books.
32. Carroll, J. and Bellotti, V. (2015). 'Creating Value Together: The Emerging Design Space of Peer-to-Peer Currency and Exchange': CSCW 2015, March 14-18, 2015, Vancouver, BC, Canada.
33. Powell, K. and Dalton, M. (2003). Co-Production, Service Exchange Networks, and Social Capital. The Social Policy Journal, 2(2-3).
34. Seyfang, G. (2003). 'With little help from my friends.' Evaluating time banks as a tool for community self-help: Local Economy, 18(3)
35. Rosenberg, T. (2011). 'The Health Payoffs of Time Banks': New York Times, 20th September.

37. Weaver, P., Dumitru, A., and Lema Blanco, I. (2015). Transformative Social Innovation Narrative: Timebanking, TRANSIT: EU SSH.2013.3.2-1 Grant agreement no: 613169, 31st March.
36. Valek, L. and Bures, V. (2018). 'Time Bank as a Complementary Economic System: Emerging Research and Opportunities'. September, 2018, IGI Global: Pennsylvania, USA.